

Звичайно, розглянуті питання не є вичерпними і повинні стати лише початком дискусії щодо потенційних наслідків змін у оподаткуванні страхової діяльності. Однак при всьому розмаїтті цих питань, відповіді на них повинні стати фундаментом для реформування існуючої системи і виведення її на цивілізований і необхідний сьогодні Україні рівень.

Джерела та література:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. №2755-VI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>
2. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. №85/96-ВР (зі змінами та доповненнями) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>
3. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України від 28.12.1994 р. №334/94-ВР (зі змінами та доповненнями) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>
4. Макарка Л. Податок на прибуток страхових компаній / Л. Макарка // Вісник податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 17-26.
5. Іллюшко О. Страховий ринок – інструмент податкової оптимізації / О. Іллюшко, А. Страшний // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 43. – С. 12-13.
6. Офіційний сайт Державної податкової адміністрації України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sta.gov.ua>

Журавльова Т.О., Назаркіна Л.І.

УДК 336.71

ШЛЯХИ СТРАТЕГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Національна банківська система України історично формувалась на принципах залучення національного капіталу в ресурсну базу банків і трансформації цього капіталу на потребу економіки. Відповідно до цього формувались і системні відносини між банками і реальним сектором економіки, між банками та державою.

Постановка проблеми полягає в обґрунтуванні необхідності забезпечення контролю національного капіталу над банківською системою, як базової умови збереження економічного суверенітету України.

Метою даної статті є:

- Виявити взаємозв'язок діяльності національної банківської системи та реального сектору економіки.
- Оцінити стан банківської системи після активної фази фінансової кризи.
- Визначити стратегічний напрям розвитку банківської системи України після кризи 2008 – 2009 років.

Проблеми діяльності банківської системи розглянути в сучасній вітчизняній та іноземній економічній літературі [1,2,3,6,7,8,9]. Неоднозначне їх трактування створює необхідність визначення цього питання.

До 2005 року банки України здійснювали кредитування у переважній більшості реального сектору економіки. Банківська система відіграла важливу роль у розвитку економіки і подоланні кризи державних фінансів 1998 року шляхом вироблення прийнятних як для банків, так і для держави механізмів врегулювання кризи. Тому Україна змогла уникнути у 1998-1999 роках дефолту за внутрішніми державними запозиченнями.

Але вже з 2005 року розпочалось активне поглинання національної банківської системи іноземним капіталом, від протидії якому держава по суті відмовилась. Вона не змогла виробити стратегічного бачення перспектив творення національної банківської системи.

В цей період державні органи влади фактично не спромоглися на законодавчому рівні визначити стратегічне значення національної банківської системи для інтересів країни та обмежити граничний рівень участі іноземного капіталу в капіталі банків.

Прихід іноземного капіталу в українські банки відбувся під відволікаючі розмови про доцільність залучення в економіку країни дешевих іноземних ресурсів. Втім, стрімке зростання іноземного капіталу у структурі банківської системи України не призвело ані до здешевлення кредитних ресурсів для реального сектору економіки, ані до залучення прямих інвестицій у пріоритетні галузі економіки. На відміну від вказаних вище очікувань, відбувалась небезпечна концентрація спекулятивного капіталу у вигляді коротко і середньострокових валютних кредитів лише на кількох ринках: нерухомості, землі, автомобільному, споживчому. У свою чергу, це призвело не тільки до стрімкого зростання цін на базові товари цих ринків (житло, землю, автомобілі, побутові товари), але й до вкрай небезпечної деформації торговельного балансу країни, дефіцит якого на кінець 2008 року склав майже 15 млрд. дол. США. До цього слід додати доларизацію кредитних відносин, особливо з населенням, коли, наприклад, майже 80% іпотечних (тобто довгострокових кредитів) номінувалися в іноземній валюті [10].

Завдяки гіпертрофованому нарощуванню споживчого кредиту, ініційованому банками з іноземним капіталом у вигляді розгалуженої мережі кредитних продуктів, які спрямовувались на придбання імпортованих товарів, відбувалась опосередкована трансформація кредитної заборгованості населення (номінованого у іноземній валюті) у від'ємне сальдо зовнішнього торговельного балансу країни.

Внаслідок цього особливо потужний удар фінансово-економічна криза завдала саме по населенню та відносинах на осі вкладники – банки та банки – позичальники. Адже під час кризи Уряд і НБУ для вирівнювання платіжного балансу (а фактично для виправлення своїх помилок, допущених у період 2005 –

2008 років) були вимушені вдатися до глибокої девальвації національної валюти – гривні. Девальвація склала майже 60 %, порівнюючи до рівня липня 2008 року, і саме на індекс девальвації гривні відбулось здорожчання всіх раніше виданих валютних кредитів, стабільне обслуговування яких з боку населення і підприємств стало практично неможливим.

Досвід роботи в умовах фінансової кризи в Україні розвіяв ще один міф, створений напередодні: про можливість повного забезпечення ліквідності іноземних банків в Україні за рахунок коштів материнських компаній. Як показало життя, фінансова допомога материнських структур не покрила у повному обсязі відтік коштів з їх дочірніх банків в Україні. Компенсація втраченої ліквідності частково відбувалась також і за рахунок рефінансування та стабілізаційних кредитів НБУ, непогашений обсяг яких на вересень 2010 року в системі склав майже 70 млрд. грн. В той же час банки з національним капіталом (переважно малі та середні банки) отримали незначну частку допомоги з боку НБУ, а реальний сектор економіки взагалі залишився без державних інвестицій у період 2008-2009 років.

Фінансова криза висвітлила проблему розділення банківської системи на фрагменти. Див. табл. 1.

Табл. 1. Основні показники діяльності банків по групах за джерелами походженням капіталу, станом на 01.07.2010 р. (млрд.грн.)

№	Показник	Банки з українським капіталом	у тому числі:		Банки з західним капіталом	Банки з російським капіталом	Разом
			Державна форма власності ¹	Недержавна форм власності			
	Кількість банків в групі	115	5	110	39	10	164
1	Активи	431,11	152,69	278,42	367,59	78,62	877,31
	Частка групи в загальному обсязі, %	49,14	17,40	31,74	41,90	8,96	100,00
2	Власний капітал	77,60	38,13	39,47	38,25	9,71	125,56
	Частка групи в загальному обсязі, %	61,81	30,37	31,44	30,46	7,73	100,00
3	Співвідношення (Власний капітал/Активи), %	18,00	24,97	14,18	10,41	12,34	14,31
4	Кредитний портфель	312,32	106,48	205,84	295,46	63,34	671,12
	Частка групи в загальному обсязі, %	46,54	15,87	30,67	44,03	9,44	100,00
4.1	у т.ч. Кредити, фізичним особам	55,58	11,14	44,44	135,20	8,68	199,47
	Частка групи в загальному обсязі, %	27,86	5,58	22,28	67,78	4,35	100,00
	Депозити, разом	216,98	59,35	157,62	167,78	35,52	420,27
5	Депозити фізичним особам	132,35	36,15	96,20	84,42	20,51	237,27
	Частка групи в загальному обсязі, %	55,78	15,23	40,54	35,58	8,64	100,00

¹Показники підгруп: частки банків «державна форма власності» і «недержавна форм власності» (банки з українським капіталом) розраховані до загального значення по системі.

Сьогодні в Україні, як і у світі в цілому, склалась сприятлива ситуація щодо вироблення нової стратегії творення національної банківської системи та відновлення довіри суспільства до неї.

Перед владою і Національним банком України, учасниками фінансових ринків стоїть завдання – виробити нові стандарти банківського нагляду, визначити нові принципи формування банківської системи, стратегічні цілі її розвитку, призначення банків в Україні.

Якість нових стандартів банківського нагляду, їх відповідність сучасним вимогам до стану банківської системи, їх відповідність потребам її подальшого розвитку, має стати тим запобіжником, який, якщо не повністю знівелює вплив ймовірних наступних криз, то хоча б утримає цей вплив на безпечному для національного ринку капіталу рівні.

Перед державними органами, на наш погляд, стоїть завдання на законодавчому рівні визначити стратегічне значення національної банківської системи як фінансового базису економічного, а отже державного, суверенітету країни та, відповідно, обмежити участь у ній, у тій чи іншій формі, іноземного капіталу.

Відсутність спільних цілей і згаджених дій Уряду та НБУ призвели до найбільш катастрофічних наслідків кризи для України серед всіх європейських країн. Падіння ВВП у 2009 році склало більше 15% і перевищило аналогічні показники Білорусі та Росії.

Відтік коштів з банківської системи склав більше 110 млрд. гривень і був частково компенсований за рахунок рефінансування НБУ, більшість якого є на сьогодні пролонгованою.

Сильним соціально-економічним ударом по економічно-активному населенню стала девальвація національної валюти – гривні (майже на 60%), що перетворило переважну кількість валютних кредитів, виданих населенню та юридичним особам, на проблемні банківські вкладення.

Можна констатувати, що у період 2008 – 2009 років лише кредитні кошти МВФ дозволили уникнути системного соціально-економічного та політичного колапсу.

Уразливими до удару фінансової кризи виявилися великі та найбільші банки з українським капіталом. Передумовою цього стала цілеспрямована політика цих банків на максимальне розширення своєї діяльності з метою високоприбуткового перепродажу іноземним інвесторам. Задля цього банки без належної оцінки ризиків збільшували свій кредитний портфель, безпідставно розширяли мережу, не приділяючи належної уваги обґрунтованості видачі і реальності повернення кредитів. Під натиском кризи кредитний портфель

цих банків виявився у значній частині неліквідним, що призвело до втрати платоспроможності (Укрпромбанк, банк «Надра», Укргазбанк, «Родовід банк», банк «Київ» та інші), що обумовило кризову ситуацію всієї системи.

Крім того, банки з іноземним капіталом своєю політикою у галузі роздрібного кредитування на базі широкого залучення іноземних запозичень значно ускладнили процес економічної кризи в Україні.

В умовах скорочення експорту, гострої недостатності іноземної валюти і девальвації гривні надані кредити в іноземній валюті стали головним генератором широкої масштабної банківської і економічної кризи в Україні.

Для підтримки ліквідності і платоспроможності банків Національним банком України були надані кредити рефінансування (переважно великим банкам) на суму понад 120 млрд. грн. З метою відновлення діяльності банків Урядом були виділені кошти на рекапіталізацію банків Укргазпром, банк «Київ», Родовід банк, на суму 17 млрд.грн. Однак це вливання коштів не призвело до відновлення діяльності банків, а стосовно банків «Родовід банк» і «Надра», то у них до цього часу діє тимчасова адміністрація.

Розгортання фінансової кризи в Україні було значно посилено неконтрольованим зростанням частки іноземного капіталу у банківській системі та швидким зростанням обсягів валютних кредитів, внаслідок чого при девальвації гривні виникла переоцінка заборгованості за валютними кредитами на суму майже 180 млрд. грн., що істотно зменшило платоспроможність позичальників та погіршило кредитні портфелі банків. Банки використовували частину рефінансування НБУ на придбання валютних коштів та погашення зовнішніх зобов'язань, що поглибило кризові явища. Саме відтік валюти з банківських депозитів за кордон в IV кв. 2008 року в сумі більше 5 млрд. дол. США був основною причиною шокової розбалансованості валютного ринку і обвалу гривні. Протягом 2005 – 2008 років банки з іноземним капіталом підтримували гіпертрофовані темпи споживчого кредитування, яке використовувалось переважно для придбання імпортних товарів, що сприяло виникненню від'ємного сальдо торговельного балансу країни та негативно вплинуло внутрішнє виробництво товарів. Малі та середні банки з національним капіталом долали кризові явища переважно без державної фінансової підтримки, зокрема рефінансування НБУ.

Сьогодні банківською системою досягнута хитка рівновага, системна криза платоспроможності банків не подолана, а лише відтермінована за рахунок пролонгації рефінансування та стагнації попиту на кредит через падіння кредитоспроможності позичальників. Частка «поганих» кредитів у структурі кредитно-інвестиційного портфелю є небезпечною (до 30% від загального обсягу). Подолання потенційної кризи у фінансовому секторі потребує великих ресурсів: за міжнародною практикою приблизно до 40% ВВП протягом двох років. Робота Уряду і НБУ з банками – банкрутами не завершена.

В цих умовах суспільство в цілому та фінансова система зокрема потребують від НБУ вироблення (за участі професійних учасників ринку) нових стандартів банківської діяльності та адекватної потребам національної економіки стратегії розвитку банківської системи не тільки на посткризовий період, але й на фазу економічного зростання, що дозволить досягти ті цілі, які були поставлені перед країною в останній час.

Для цього варто використовувати і досвід світових фінансових регуляторів, які першими зіткнулись з проявами кризи і з нею борються.

Європейська комісія та ЄЦБ серед необхідних рішень, які позитивно впливають на фінансовий сектор, особливо велику увагу приділяють питанням розукрупнення банків. Аналогічні заходи планують провести і урядові інституції США, зокрема планується надати ФРС право вимагати від великих фінансових установ проводити примусове розукрупнення.

Поглиблення світової фінансово-економічної кризи спонукало Базельський комітет з банківського нагляду до рішучих заходів: 17 грудня 2009 року він виніс на обговорення два нових документи: «Посилення стійкості банківського сектору» (Strengthening the resilience of the banking sector) і «Міжнародні рекомендації щодо стандартів оцінки ризику ліквідності та моніторингу» (International framework for liquidity risk measurement standards and monitoring).

Базельський комітет на сьогодні запроваджує систему стандартів банківського регулювання Базель-III. Ці стандарти мають стати для України тим орієнтиром, до якого мусить прагнути банківська система України, включаючи і регулятивну політику НБУ.

Повний перехід банків на стандарти Базеля-III має відбутися у період з 2013 по 2019 роки.

Досвід аналітиків базельського комітету підтверджується і вітчизняною антикризовою практикою. Українські банки 4 групи, хоча і поступаються іншим групам банків у абсолютному розмірі капіталу, але за показниками адекватності капіталу є лідерами системи. Цим, передовсім, і пояснюється, чому саме малі банки найбільш ефективно здолали кризові явища, причому без державної підтримки.

Щоб банківська система України здатна була виконувати її базові функції, треба позбутися розчленування банківської системи і зробити її цілісною щодо свого призначення, щоб кожен окремий банк і всі разом працювали в одному напрямі – забезпечення фінансовими ресурсами української економіки, отримуючи при тому свої прибутки.

За для цього треба відновити функціональну цілісність банківської системи, визначити стратегічні цілі діяльності для всіх банків, керуючись потребами української економіки.

Стратегічні напрями відновлення роботи банківської системи на українську економіку:

- Дедоларизація української економіки.
- Формування внутрішнього довгострокового ресурсу.

- Оптимізація діяльності банків з іноземним капіталом, що направлена на виконання основної функції банківської системи - кредитування української економіки.
- Зупинення інфляційних процесів і мінімізація процентних ставок.
- Формування інфраструктури ринку проблемних активів.
- Розробка і реалізація довготермінових заходів з поетапним контролем досягнення країною поставлених цих стратегічних цілей.

Джерела та література:

1. Банківські операції : підруч. / А. Н. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. А. Н. Мороза. – К. : КНЕУ, 2010. – 603 с.
2. Балобанов А. И. Банки и банковское дело : учеб. / А. И. Балобанов. – М., СПб. : Питер, 2009. – 448 с.
3. Єпіфанов Н. Г. Операції комерційних банків : підруч. / Н. Г. Єпіфанов. – Суми : Юрінком Інтер, 2009. – 522 с.
4. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України: постанова Правління Національного банку України від 30.04.2009р. № 259.
5. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку : підруч. / Л. О. Примостка. – 2-е вид. – К. : КНЕУ, 2009. – 468 с.
6. Редхэд К. Управление финансовыми рисками / К. Редхэд, С. Хьюс; [пер. с англ.]. – М., London : Сфера; Yale University Press, 1999. – 232 с.
7. Роуз П. С. Банковский менеджмент / П. С. Роуз; [пер. с англ.]. – М. : Дело ЛТД, 2007. – 768 с.
8. Синки Дж. Управление кредитным портфелем / Дж. Синки; [пер. с англ.]. – М. : Catallaxy, 1994. – 820 с.
9. Эдгар М. Управление финансами в коммерческих банках / М. Едгар; [пер. с англ.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 208 с.

Карпухно І.О., Баглай М.Ю.

УДК 336.748

ВАЛЮТНО-КУРСОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

Постановка проблеми. Валютний курс є вагомим інструментом державної політики, ефективне регулювання якого має забезпечувати створення сприятливих умов для нарощування виробництва та зростання чистого експорту – визначального фактору економічного розвитку країни. Практика показує, що його роль вже давно вийшла за межі обслуговування зовнішньоторговельних операцій. Валютний курс виступає надзвичайно чутливим індикатором усіх процесів, які відбуваються в економіці – структурних, цінових, продуктивних, кон'юнктурних тощо. В умовах глобалізації економіки валютний курс може справляти вирішальний вплив на розвиток економічної системи країни в цілому. Саме тому ефективне управління валютним курсом є однією з ключових проблем економічної політики держави і, зокрема, валютно-курсової політики.

Аналіз останніх публікацій. Питанням валютного регулювання присвячено чимало праць вітчизняних науковців і державних діячів, таких як О.Береславська, В.Козюк, Я.Белінська, С.Михайличенко, В.Юрчишин, О.Дзюблюк, Ф.Рогач та інші. Незважаючи на велику увагу науковців до питання управління валютним курсом та певні досягнення в теорії і практиці, ця проблема продовжує залишатися предметом наукових досліджень.

Тому **метою статті** є аналіз валютно-курсової політики України, починаючи з часів здобуття незалежності і до сьогодення, та розробка рекомендацій щодо покращення ситуації на валютному ринку.

Основні результати дослідження. Система регулювання валютного курсу в Україні пройшла складний шлях розвитку та продовжує своє формування на сучасному етапі. Глобальні економічні перетворення змушують змінювати напрями валютно-курсової політики, оскільки саме вона визначає конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку. Вітчизняні науковці виділяють шість етапів розвитку української валютної політики:

- Перший етап – 1991 – 1993 рр.;
- Другий етап – 1994 – 1996 рр.;
- Третій етап – 1997 – 1998 рр.;
- Четвертий етап – 1999 – 2004 рр.;
- П'ятий етап – 2005 – 2007 рр.;
- Шостий етап – 2008 р. – до сьогодення.

Оскільки з 1991 р. Україна стає самостійною державою та тільки починає формувати власну систему управління економікою, то перший етап валютно-курсової політики характеризувався: відсутністю національного законодавства з питань валютного регулювання і валютного контролю; низьким рівнем організації роботи банківської системи у сфері зовнішньоекономічної діяльності; активним використанням іноземних валют у внутрішньому грошовому обігу; наявністю незначних валютних резервів НБУ та загрозою їх вичерпання в умовах девальваційного тиску на курс національної валюти.

В період з 1993 р. українська економіка переживала не найкращі свої часи. Зокрема, інфляція становила 10200% [1]. Але запроваджена на другому етапі реалізації валютної політики низка заходів з подолання гіперінфляції та стрімкого знецінення національної валюти супроводжувалася розвитком валютного ринку. В 1996 р. була досягнута відносна стабілізація національної валюти, інфляція знизилась до 5,5% [1], що